

A SZÓTÁR FELÉPÍTÉSE

A KÖTET ANYAGÁNAK KIVÁLASZTÁSA

Az *Aki keres, az talál. Bibliai közmondások szótára* kötet SZÓTÁR részében 213 bibliai eredetű közmondást talál a kedves Olvasó.

A kötetbe való bekerülés legfontosabb kritériuma az volt, hogy lehetőleg csak olyan közmondásokat vegyek fel, amelyekre szemléltető példát sikerült találnom a XVI–XXI. (de főleg az utolsó három) századi magyar szépirodalomban és az elmúlt három évtized publicisztikájában. A válogatás elsősorban a legismertebb bibliai eredetű közmondásokat tartalmazza, de ezeken kívül sok, napjainkra már-már feledésbe merült, elavult, ritkábban használt közmondást is. Az utóbbiaknak a kötetbe való bekerülését az tette indokolttá, hogy megtalálhatóak régi szépirodalmi szövegekben. Gyűjteményem nagy részének szókincse, szimbolikája azonos – vagy nagyon hasonló – a Bibliából idézett szövegekével. Ám néhány olyan közmondás is felvételt nyert a kötetbe, amely ebben vagy hasonló formájában nem is szerepel a Bibliában, hanem egyes bibliai történetek tömörítése, összefoglalása. Ezenfelül egypár olyan közmondás is bekerült a könyvbe, amelyeknek gondolatát ott találjuk ugyan a Bibliában, de szókincsükben teljesen eltérnek a bibliai idézetektől – így vitatható, hogy bibliai eredetűek-e.

A bibliai közmondások ilyen összefüggésekben való feldolgozása eddig még nem jelent meg Magyarországon.

A KÖTET FELÉPÍTÉSE

Az ADATTÁR-ban a közmondások a vezérszavuk (**vastag** betűtípussal szedve minden szócikkben, bárhol forduljon is elő, így ez a tipográfiai kiemelés egyben utalás is) ábécésorrendjében követik egymást. Vezérszó általában a közmondás első főneve; kivételt azok a köz-

mondások képeznek, amelyekben tulajdonnevek, illetve az *Isten* szó szerepel. Ezeket akkor is vezérszavaknak tekintetem, ha nem az első főnevek voltak. Főnév hiányában általában a közmondás első igéje lett a vezérszó.

A munkám során nemcsak magyar forrásokat használtam, hanem más országokban, más nyelveken (elsősorban angol, orosz és német) megjelenteket is. Válogatásom összeállításakor a közmondáskutatás alapvető nemzetközi munkái voltak a példáim (lásd A SZÓTÁR ÖSSZEÁLLÍTÁSÁHOZ FELHASZNÁLT FORRÁSOK).

A BETŰRENDES SZÓ- ÉS KÖZMONDÁSMUTATÓ abban nyújt segítséget, hogy az Olvasó a keresett bibliai közmondást akkor is könnyen megtalálhassa, ha csak egy szavát ismeri. Arra is alkalmas, hogy csokorban lássuk együtt azokat a bibliai eredetű közmondásokat, melyekben egy adott szó (pl. *asszony, Isten, pénz, Úr*) előfordul.

A SZÓCIKKEK FELÉPÍTÉSE

A közmondások legnépszerűbb, legismertebb alakjai az egész könyvben **vastag** betűtípussal vannak szedve. A szócikkekben helyet kapnak mellettük a változatok is (szögletes zárójelben [ ]). Néha egy egész mondat áll szögletes zárójelben, pl. **Az Úr adta, az Úr elvette** [Amit az Isten adott, el is veheti; Isten adta, Isten elvette]. Azonban többnyire nem kell az egész változatot megismételni, elég, ha csupán az eltérő szót tesszük szögletes zárójelbe, pl. **Nem dísznó orrába [orrára] való az aranyperec**. Ha ugyanannyira elterjedt a szögletes zárójelben álló változat használata, akkor az is **vastag** betűkkel van szedve, azonban ha az eltérő elem váltakozhat ugyan az előtte állóval, de használatát tekintve ritkábban fordul elő, akkor normál betűtípussal szerepel. Ha több változat is lehetséges, akkor ezeket pontosvessző különíti el egymástól, mint pl. **Bajban ismerni meg a (jó) barátot** [az embert; egymást; a másikat]. A közmondásba beilleszthető, de tetszés szerint el is hagyható része kerek zárójelben áll, de ha mégis így használjuk, akkor a vesszőt is ki kell tennünk, pl. **Aki keres, (az) talál; Vak vezet világtalant**(, mindketten verembe esnek).

A szócikk a közmondás legnépszerűbb alakja (és változatai) után általában a jelentésmagyarázatát, értelmezését, használati körét

is közli, amely elmaradhat a közvetlen jelentésű, szó szerinti értelmezhető közmondások esetében. A közmondás megértéséhez szükséges értelmezés az egyenlőségjelet (=) követi.

A jelentésmagyarázat után következnek a közmondás bibliai eredetével kapcsolatos adatok, idézetek. Ha többször előfordul a Bibliában, akkor igyekeztem minden esetet feltüntetni: vagy pontos idézet, vagy (amennyiben többször vagy ugyanabban a formában fordul elő) csak a forrására való hivatkozás révén (+ jelzés után).⁸² Itt *dőlt* betűtípussal emeltem ki azokat a mondatokat, mondatrészeket, amelyekből a közmondások kialakultak, kivéve azokat az eseteket, amikor egy egész bekezdésnyi szöveg jelenti a bibliai eredetet. A bibliai idézeteket elsősorban az *Új fordítású revidált Károli bibliából* (Budapest, 2014, Magyar Bibliatársulat) vettem – lásd <http://abibliamindenkie.hu/>. A *Katolikus Bibliából* (<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/vallas/katbibl/html/>) csak néhány esetben idéztem, és csak a következő könyvekből: *Sirák fia könyve*; *Bölcsesség könyve*, *Tóbiás könyve*.

Mindig jelzem, ha egy bibliai idézet több közmondásnak is az eredetét jelentheti, így például a következő mindhárom közmondásnál – (A) **pénz beszél** (, (a) **kutya ugat**); **A pénz nagy úr**; **Kinek pénze van, mindene van** – feltüntettem a bibliai forrásukat (+ Préd 10,16). Ám nem mindegyik szócikkben közlöm a teljes idézetet, hanem az Olvasót néha átirányítom az előző vagy utána következő cikkhez (→ jelzés után), amelyben a bibliai idézetek olvashatóak, pl. (A) **pénz beszél** (, (a) **kutya ugat**), valamint **Kinek pénze van, mindene van** cikkeknel: → A **pénz** mindent megtesz.

A o jelzés után olyan szólások, szóláshasonlatok és más állandósult szókapcsolatok találhatók rövid értelmezéseikkel együtt, amelyek a közmondás alakjának egy részét képezik, és önálló életet élnek a magyar nyelvben.

Végül az Olvasó megtalálhatja a közmondás szinonimáit, antonimáit vagy más módon összekapcsolható bibliai közmondások figyelemre méltó sorát, a vezérszavaik ábécérendjét követve (**Lásd még** jelzés után).

⁸² Természetesen olykor elkerülhette a figyelmemet egy-egy idézet.

Íme, egy példa a szócikk felépítésére:

Más szemében a szálkát is meglátja, a magáéban a gerendát sem

- ✧ Az ember természete olyan, hogy másban a kis hibát is észreveszi, ám a maga nagy fogyatékoságáról nem vesz tudomást. Ennek helytelenségére figyelmeztet a bibliai példa, amelyben az ember saját hibája, akármennyire nagy is, kis szálkának, a másik ember vétke azonban, akármennyire kicsi is, nagy gerendának tűnik.
  - ✧ Mt 7,3–5: *Miért nézed a szálkát a testvéred szemében, a saját szemedben pedig még a gerendát sem veszed észre? Vagy hogyan mondhatod testvérednek: Hadd vegyem ki a szálkát a szemedből! – miközben ott a gerenda a saját szemedben?* Képmutató, vedd ki előbb saját szemedből a gerendát, és akkor majd jól fogsz látni ahhoz, hogy kivehesd testvéred szeméből a szálkát.
  - ✧ Lk 6,41–42: *Miért nézed a szálkát a testvéred szemében, a saját szemedben pedig még a gerendát sem veszed észre? Hogyan mondhatod testvérednek: Testvérem, hadd vegyem ki szemedből a szálkát! – mikor a saját szemedben nem látod a gerendát? Képmutató, előbb vedd ki a gerendát a saját szemedből, és akkor jól fogsz látni ahhoz, hogy kivehesd a szálkát testvéred szeméből.*
- Lásd még: Ne **ítélj**, hogy ne ítéltesse(él); Az vesse rá az első **követ**, akinek nincsen(ek) bűne(i); **Orvos**, gyógyítsd meg magadat!